

NOVI SOCIJALNI POKRETI

Mirjana Oklobdžija
Zagreb

Novi socijalni pokreti (kao i pokreti iz prošlosti) javljaju se kao odgovor na zgušnjavanje kriznih i konfliktnih situacija u društvu. No oni su danas raznovrsniji, sveprisutniji i masovniji no ikada do sada i predstavljaju ne samo zanimljiv sociološki fenomen, već i ozbiljnu društvenu snagu. Suprotstavljajući se tradicionalnoj politici i odbijajući institucionalne forme organizacije, oni otvaraju nove putove društvene promjene. U vezi s tim u ovom tekstu je razmatran odnos pokreta i partije, te problem subjekta revolucionarne promjene u suvremenim društvima. Također, navedene su neke od osnovnih definicija novih socijalnih pokreta, njihova tipologija, osnovne karakteristike, te metode kojima se služe nastojeći izmijeniti neki segment postojećeg.

Nove socijalne pokrete, kao uostalom i svako gibanje unutar društva, karakterizira težnja za nekom *promjenom* čiji karakter zavisi od idejnog okvira aktera pokreta. Socijalni pokreti teško mogu biti nazvani novovjekim fenomenom ili fenomenom koji karakterizira suvremena društva budući da je njihova pojava pratila krizne momente različitih društava u historiji. Valovi, u kojima su se javljali, proizlaze iz trenutaka zgušnjavanja konfliktnih i kriznih situacija u kojima nagomilani problemi nameću težnju za promjenom i traženjem, artikulacijom izlaza iz krize. Socijalni pokret možemo odrediti kao kolektivno nastojanje i akciju »da se pospeše, izvedu ili spreče određene društvene promene«.¹ Iz toga proizlazi da vrijeme u kojem socijalni pokreti nastaju karakterizira, uz inzistiranje na promjeni, nastojanje dominantne kulture i nosioca moći u društvu da te promjene spriječe što rezultira *sukobima* različitih vrsta i intenziteta. Rani kršćani nisu ništa manje socijalni pokret od današnjih ekologista ili pripadnika mirovnog pokreta. Suvremeni, novi socijalni pokreti su samo još jedan val čiji smo, slučajno, svjedoci. No kompleksnost društava s kraja XX stoljeća rezultirala je čitavim nizom kriznih žarišta i konfliktnih situacija te, sljedstveno tome, traženjem odgovora i promjena u raznim sferama društvenog života. Stoga su suvremeni pokreti raznorodniji, sveprisutniji i masovniji nego ikada prije.

1) Srđan Vrcan i Vukašin Pavlović u uvodu knjizi: Alen Turen, *Sociologija društvenih pokreta*, Radnička štampa, Beograd, 1983, str. 8.

Pojavu čitavog niza socijalnih pokreta prati i nastojanje socijalnih teoretičara da ovaj fenomen objasne i definiraju. Tako Alberto Melucci kaže: »Društveni pokret analitički definiram kao oblik *kolektivne akcije* (kurziv moj, M. O.) a) zasnovan na solidarnosti, b) koji unosi konflikt, c) lomeći limite sistema u kojem se akcija odvija. Ove dimenzije omogućuju razdvajanje društvenih pokreta od ostalih kolektivnih fenomena (devijantnosti, reguliranih pritužbi na nepravde, agregiranog-masovnog ponašanja).«² Nešto općenitiju definiciju navodi Bruce Cameron, ističući da je glavna karakteristika socijalnog pokreta »nastojanje da se promijeni kultura ili socijalna struktura ili izvrši *redistribucija kontrole moći u društvu* (kurziv moj, M. O.)«.³ Alain Touraine odlazi korak dalje, pokušavajući da odredi ne samo karakter socijalnih pokreta, već i nosioca/aktera promjene i krajnji cilj akcije. »Društveni pokret je organizovano kolektivno delovanje putem kojeg se, u određenoj konkretno istorijskoj celini klasni akter bori za društveno rukovođenje istoricitetom.«⁴ Koliko je Touraine u pravu određujući aktera promjene u terminima klase, bit će riječi kasnije. Dakle, socijalni pokret možemo definirati kao oblik kolektivne akcije kojom manja ili veća grupa ljudi teži promjeni nekog segmenta ili totaliteta postojećeg društva, njegove kulturne i političke strukture.

S obzirom na brojnost i masovnost novih socijalnih pokreta, jedan od najdiskutiranih problema u literaturi o ovom fenomenu je problem njihove organizacije i djelotvornosti, tj. mogućnosti da ostvare promjenu za kojom teže. U vezi s tim razmatra se odnos pokreta i partija. Govoreći o tome Tom Bottomore kaže da u suvremenim društvima »u kojima postoji bar minimalna sloboda izražavanja i udruživanja, društveni pokreti su sredstva pomoću kojih članovi društva mogu, odmah i na neposredan način, izražavati neslaganje i protivljenje, a također mogu osporavati ravnodušnost, distanciranje ili nehat partijskih mašinerija.«⁵ Naravno, ostaje da se odgovori na pitanje da li socijalni pokreti u tim društvima *moгу pokušavati* ili *moгу uspjети* postići promjenu svojim neposrednim djelovanjem. Partije su čvrste, hijerarhijske organizacije čiji programi teže promjenama u društvu mnogo više dok se partija (bez obzira na njenu političku orijentaciju) nalazi u opoziciji nego kad uspije osvojiti vlast. S druge strane, pokreti su heterogene prirode, oni najčešće nemaju čvrstu organizacionu strukturu ni vođe te ne pretendiraju na osvajanje vlasti. Mnogi autori upravo u tome vide slabost pokreta i njihovu nemoć da postignu svoje ciljeve. Drugi, nalazeći upravo u masovnom i solidarnom angažmanu članova pokreta (koje ne pokreće dužnost i lojalnost partiji, već lično opredjeljenje i inicijativa, želja da svatko doprinese poboljšanju svijeta i života) odgovor na pitanje o novom subjektu promjene, traže kompromise. Tako Lucio Magri ističe nužnost otvaranja opće rasprave o tome »kako da pokret očuva i svoj jedinstveni i svoj pluralistički karakter, a da ipak stekne trajniju i organizovanu osnovu i, iznad svega, određenu političku fizionomiju. Jer to je uslov njegove snage i realne autonomije. Upravo iz tih razloga, masovnom političkom po-

2) Alberto Melucci: Novi društveni pokreti, *Naše teme* br. 10 1984, str. 1847.

3) Bruce Cameron: *Modern Social Movements*, Random house, 1966, str. 9.

4) Alen Turen: *Sociologija društvenih pokreta*, Radnička štampa, Beograd, str. 79.

5) Tom Bottomore: Društveni pokreti, partije i politička akcija, *Marksizam u svetu*, br. 3, 1983, str. 29.

kretu bez organizacione discipline koja bi ga držala na okupu, ili čvrstih ideoloških tradicija koje bi mu davale identitet, tim više je potreban skup konkretnih ciljeva i strateških prioriteta«. ⁶ Po mom mišljenju »određena politička fizionomija«, o kojoj govori Magri, socijalnim pokretima ne nedostaje ako ne krenemo od pretpostavke da je jedina zamisliva politička fizionomija ona koja karakterizira partije. Također, socijalni pokreti artikuliraju vrlo »konkretno ciljeve«. Osim toga, ako već ne proizlaze iz neke »čvrste idološke tradicije«, novi socijalni pokreti oživljavaju humanističku težnju za demokracijom u pravom smislu riječi, koja ne podrazumijeva klanjanje bilo kojoj istoj zastavi i posizanje za starim oružjima u traganju za novim društvenim obrascima. Iz takve perspektive moguće je dovesti u pitanje i Magrijevu tvrdnju da »ukoliko ozbiljno želimo da dovedemo u pitanje tradicionalnu politiku, ni sami ne možemo izbeći rizicima vođenja politike«. ⁷ Suprotstavljanje tradicionalnoj politici biranjem oružja koje je ona predložila/izabrala teško da može biti garancija za postizanje nečeg značajnijeg od pobjeda kratkog daha ili parcijalnih korektura postojećeg. Novi socijalni pokreti, uzeti pojedinačno, možda ni sami ne nude bilo što značajnije. Ali promatrani kao fenomen, sastavljen iz čitavog niza raznorodnih pokreta, oni otvaraju mogućnost za ozbiljno preispitivanje tradicionalne politike i poznatih putova društvenih promjena.

Upravo nepristajanje na poznata pravila igre i zadane okvire postojećeg predstavlja novum socijalnih pokreta danas. Uklapanje u sistem tradicionalne politike, prihvaćanje puta koji vodi ka formiranju partije značilo bi kraj novih socijalnih pokreta. No, bez obzira na teorijske rasprave, praksa za sada ne pokazuje da je takav kraj suvremenih socijalnih pokreta na vidiku. Oni odolijevaju u svojoj specifičnosti, i to ne kao »hir vremena, već (kao) ishod duha vremena, zahteva vremena i kolektivne imaginacije vremena u kojem živimo«. ⁸

Nove socijalne pokrete možemo klasificirati na različite načine. *Po osnovnoj orijentaciji*, oni mogu biti emancipatorski, progresivni ili pak regresivni. *Po organizacionoj formi* oni su mahom heterogeni i antiautoritarni. (Valja napomenuti da njihova antiautoritarnost predstavlja, na neki način, renesansu izvornih principa socijalizma.) Ako promatramo njihovu *ulogu u promjeni društvene strukture*, javljaju se kao reakcionarni, konzervativni, revizionistički ili revolucionarni. ⁹ Uzevši u obzir *metode* kojima se služe, variraju od nenasilnih do nasilnih, već prema tome nastoje li djelovati na postojeće putem propagande, oblika građanske neposlušnosti, štrajka, demonstracija, pobuna ili političkog nasilja. Na globalnom planu, za većinu njih je značajno da tragaju »za ličnim i kolektivnim identitetom«, važan je »njihov autonoman stav i antihijerarhijsko okupljanje, njihov solidaristički princip i alternativni karakter, njihovo nastojanje na pronadu pravu formulu za odnos između spontanog stvaralačkog angažovanja masa i organizovane društvene, pa i političke akcije, a iznad svega njihova osjetljivost i

6) Lucio Magri: Pokret za mir i evropski socijalizam, *Marksizam u svetu*, br. 3, 1983, str. 219.

7) *Ibid.*, str. 236.

8) Ivan Vejvoda: Utopija i društveni pokreti, *Naše teme*, br. 10, 1984, str. 1860.

9) Vidi B. Cameron, str. 22—23.

smisao za potrebe savremenog čovjeka i probleme budućih generacija.«¹⁰ Najčešće je, ipak, klasificiranje novih socijalnih pokreta prema *problematici* kojoj daju prioritet i za čije se rješavanje u društvu prvenstveno zalažu. Po toj osnovi možemo ih podijeliti na regionalističke (koji, ako su oslobodilački imaju progresivan, a ako su nacionalistički imaju regresivan karakter), ekološke, antinuklearne, mirovne, feminističke, pokrete za ljudska prava, za rasnu jednakost a protiv diskriminacije i segregacije, komunitarističke, religijske itd. Za razliku od pokreta koji su im predhodili, novi socijalni pokreti ne stavljaju više težište na probleme raspodjele, već traže zadovoljenje kako starih tako i novih ljudskih potreba.

Još jedno pitanje vrlo često čini sastavni dio rasprava o karakteru i mogućem doseganju socijalnih pokreta. To je problem definiranja novog revolucionarnog subjekta. Marcuse je 1967. godine tvrdio da radnička klasa (koju su do tada marksisti bez rezerve smatrali nosiocem revolucionarnog naboja) više ne predstavlja klasu koja negira postojeće, obrazlažući to integriranošću u sistem njenog velikog dijela.¹¹ Tražeći nove snage progresa, on analizira novu opoziciju koja svoje zahtjeve artikulira krajem šezdesetih godina, a koju čine prije svega mladi ljudi, studenti, intelektualci i marginalne grupe. Naglašavajući odsustvo klasne baze i neortodoksn karakter te opozicije (iz koje će se razviti šaroliki suvremeni socijalni pokreti), Marcuse kaže da je njihova pobuna istodobno »politička, nagoniska i moralna«.¹² Njihov odnos prema društvu on naziva Velikim odbijanjem čiji je cilj dezintegracija sistema i emancipacija ljudi. Odbijajući da budu žive marionete kojima manipuliraju političari, menadžeri i generali, predstavnici te nove opozicije otvaraju nove frontove i polako nameću vlastita pravila igre. »Oni su ponovo podigli sablast (a ovaj put sablast koja ne proganja samo buržoaziju nego sve eksploatatorske birokracije): sablast revolucije, koja razvoj proizvodnih snaga i viši standard života podređuje zahtjevima za stvaranje solidarnosti ljudske vrste, za ukidanje siromaštva i bijede preko svih nacionalnih granica i interesnih sfera, za postignuće mira.«¹³ Njihov je osnovni cilj emancipacija svih, a revoluciji o kojoj govore vraćena je njena osnovna dimenzija — dimenzija *oslobođenja*.

Govoreći o emancipaciji četrnaest godina poslije Marcuseovog »Eseja o oslobođenju«, Rudolf Bahro je već svjedok masovnosti novih socijalnih pokreta, koji danas (osim regionalističkih) sve više dobivaju internacionalni karakter. Za Bahroa je subjekt emancipacije čovječanstvo samo; »... kad kažem čovječanstvo, ne zaboravljam da je ono podijeljeno na klase... Točno tamo gdje su ljudska bića klasne individue, proces opće emancipacije (je) blokiran. Individue moraju biti očišćene od svojih specifičnih interesa ako želimo opću emancipaciju. Mislim da su nuklearna bomba, ekološka kriza i glad i siromaštvo Trećega svijeta upravo ona vrsta stvari koja će otkinuti ljude od njihovih specifičnih klasnih interesa i pomoći im da sebi dokažu kako upravo njihova fiksacija na te interese garantira da će se kotač i dalje okretati kao uvijek«.¹⁴ Možda nije presmiona tvrdnja da se kotač

10) S. Vrcan i V. Pavlović, op. cit., str. 23.

11) Herbert Marcuse: *Kraj utopije, Esej o oslobođenju*, Stvarnost, Zagreb 1972, str. 18.

12) Ibid, str. 181.

13) Ibid, str. 133.

14) Rudolf Bahro: Socijalizam, ekologija i utopija, *Naše teme*, br. 10, 1984, str. 1925.

više ne okreće »kao uvijek«. Njegov smjer određuje široka baza novih socijalnih pokreta koju više ne predstavljaju samo studenti, intelektualci i marginalci već pripadnici svih slojeva različitih društava. Ženski pokret je odavno prerastao okvire klase, mirovnom se priključuju pripadnici svih socijalnih slojeva, jednako kao i ekološkom i antinuklearnom. Mirovnim marševima prisustvuju hiljade ljudi, u Francuskoj je nekoliko hiljada zemljoradnika pokušavalo spriječiti izgradnju nuklearnih elektrana, a peticiju protiv instaliranja nuklearnih projektila u Holandiji potpisalo je 1985. godine više od dva miliona Holanđana. Sa margina društva socijalni pokreti ušli su u samo središte zbivanja i njihov utjecaj raste, bez obzira na heterogenost, odustajanje od tradicionalne politike i institucionalne organizacije. Ovaj proces svakako spada u najzanimljivije suvremene sociološke fenomene.

Mirjana Oklobdžija
New Social Movements

New social movements — stresses the author — appears (as well as the movements from the past) as a response against different crisis and conflict situations in society. But today, they represent not only an interesting sociological phenomenon, but also an important social force. Refusing traditional politics and traditional forms of institutional organizations, they open up new ways of social change. The author stresses especially the relationships between the movement and the party as well as she discusses the problem of the subject of the revolutionary change in the contemporary societies. The author also discusses some of the definitions, typologies, basic characteristics and methods of actions of the new social movements.

Translated by
O. Čaldarović